

УДК 338.1(497.115)"1947/1970"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.2.gat.269-291>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 4. 2. 2024.

Прихваћен/Accepted: 15. 7. 2024.

Миомир Б. ГАТАЛОВИЋ

Институт за савремену историју, Београд

miomir.gatalovic@isi.ac.rs

ORCID: 0000-0001-8176-419X

**Економска улагања у развој Косова и Метохије
у светлости политичког односа југословенске федерације
према Србији до седамдесетих година 20. века**

Апстракт: У чланку се на основу доступне архивске грађе и релевантне литературе даје преглед економских улагања југословенске федерације и Републике Србије у Косово и Метохију, као аутономну област, односно покрајину, од краја Другог светског рата до 70-тих година 20. века. На основу анализа рада надлежних партијских и државних тела, описан је политички утицај врха југословенске федерације на усвајање и спровођење дугорочно неодрживих и популистичких мера које су имале за циљ очување мира на Косову и Метохији.

Кључне речи: Албанци, Косово и Метохија, Србија, Југославија, Јосип Броз Тито, политички односи, привредне инвестиције, Савез комуниста Југославије

*Уводна разматрања о економским приликама у Југославији,
Србији и на Косову и Метохији након Другог светског рата*

Југославија је из Другог светског рата изашла са десеткованим становништвом и великим материјалним губицима, па је нова, комунистичка власт, била приморана да улаже значајне напоре у обнову и изградњу државе, привредно повезивање југословенских подручја, стварање јединственог монетарног система и покретање индустрије и производње. Јачањем државне иницијативе и преласком на планску привреду ликвидиран је приватни сектор, извршена је прва привредна национализација

1946. године, док су цене одређиване административним путем. У пре-тежно аграрној земљи сељацима су путем декрета и принудно одузимани пољопривредни приноси, чиме је подстицано њихово сливање у градове и формирање радничке класе ради индустријализације према совјетском узору.

У 1947. години индустријска производња била је већа за 21% него 1939. године; бруто инвестиције износиле су 32% националног дохотка, што је била иницијална фаза убрзане индустријализације.

У периоду 1948–1952, услед економске блокаде Совјетског Савеза и земаља њеног лагера, раст бруто националног производа (БНП) износио је само 2% годишње, стопа раста индустријске производње 5,4%, а пољопривреде 2,9%. Од 1953. до 1960. године стопа раста БНП-а износила је 9% годишње, а годишња стопа раста индустријске производње 13%, чиме је превазилазила стопу раста у Јапану и Немачкој.

У раздобљу 1960–1965, тзв. „златном добу радничког самоуправљања“, годишња стопа раста БНП-а износила је 1,8%, индустрије 12%, а пољопривредне производње 4,7%. Током периода 1966–1975, стопа раста БНП-а била је 5,8%, индустријске производње 6,6%, а пољопривредне 3,1%. Иначе, то је био период покушаја увођења тржишне реформе и њеног постепеног напуштања из политичких разлога.

Тежња да се индустријализацијом убрзају промене друштвено-економске структуре изискивала је планирање привредног развоја, а тиме и сложенији привредни систем, са раније непознатим обимом средстава и мера. То се нарочито односило на социјалистичке земље које су се упињале да надокнаде историјско кашњење у индустријализацији. Југославија у томе није била никакав изузетак.¹

Од 1953. до 1958. године основни стратешки циљ инвестиционе политике било је ублажавање диспропорција на економском пољу; оне су се првенствено испољавале између индустрије и пољопривреде, као и између производње средстава за производњу и потрошне робе.²

Основни циљ привредне реформе из 1965. године био је да интензивира економски развој. Наиме, још почетком 60-их година XX века уочени су бројни проблеми у привредном развоју, пре свега инфлација и

1 Коста Михајловић, „Путеви и странпутице привредног развоја Југославије“, *Глас* 24/1986, 1–26; Божица Славковић Мирић, *Југославија и Албанија 1945–1948: Економски односи*, (Београд: ИНИС, 2020), 77.

2 Ратомир Миликић, *Југославија и Савет Европе 1980–2003*, (Београд: Службени гласник; ИСИ, 2012), 28–31.

дефицит платног биланса. Из тих разлога творци економске политике су се определили за рестриктивну инвестициону политику, сматрајући да није рационално даље улагати у производне капацитете уколико је искоришћеност постојећих капацитета износила 50–60%. Тиме су структурне неусклађености још више продубљене.

Посебно негативне последице биле су у области запошљавања, јер је број незапослених повећан, док је могућност запошљавања нагло смањена. Погоршана је и унутрашња структура инвестиција услед рестриктивне инвестиционе политике. Годишња стопа привредног раста пала је на 5,1%, а индустријске производње на 8%. То, међутим, није смањило платни дефицит. Осим гранске неусклађености, карактеристичну одлику друге половине 60-их година XX века представљало је још израженије заостајање неразвијених подручја.

Развојни процеси у периоду 1970–1980. били су последица нешто интензивније инвестиционе активности. Творци економске политике тога времена настојали су да реше нагомилане економске проблеме, понајвише незапосленост. Друштвени производ је 1977. године растао по стопи од чак 8%, али је то било повезано са наглим порастом спољне задужености Југославије.

Нарочити проблем представљало је смањење ефикасности основних производних фондова. Како ће се касније испоставити, највећи проблем у периоду 1970–1980. године настао је применом решења из Устава из 1974, односно, Закона о удруженом раду из 1976, а што је довело до атомизације тржишта, нерационалног мултипликовања производних капацитета и централизације на нивоу република и аутономних покрајина.

У дужем периоду после привредне реформе из 1965. године раст личних доходака премашивао је раст продуктивности рада и укупног дохода, што је био основни узрок континуираног преливања друштвене у личну акумулацију. Потрошња је расла, док је производња стагнирала. У исто време, започео је процес социјализације губитака. Услед регионалне хетерогености циљеви развоја су били различити, често и сасвим дивергентни, што је, неминовно, продубљавало социјална раслојавања. На нивоу Југославије није било конзистентне дугорочне економске стратегије, па су се методи управљања и прокламовани циљеви лако и готово напречац мењали, често без икакве економске логике. То је било посебно карактеристично у системским решењима из 70-их година XX века, заснованим на принципима договорне економије.

Институционална решења су углавном доводила до тога да расподела знатно предњачи у односу на остале сфере друштвене репродук-

ције, што је добрим делом било повезано са бирократизацијом као нужном последицом законских решења из 70-их година XX века. Тада су створене „националне економије“ у републикама и покрајинама Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, због чега се све више могло говорити о фрагментарном карактеру југословенске привреде.³ Поред тога, у републикама и покрајинама почеле су да се јављају тенденције за присвајање што већег дела средстава из Савезног инвестиционог фонда.

Један од начина за ублажавање регионалних разлика у економској развијености било је обезбеђење допунских средстава за неразвијене. У периоду 1947–1951. године Савезна планска комисија додељивала је бесповратна средства. Касније је у ту сврху држава издељена према критеријуму развијености, прво 1957, а затим 1965. године.⁴ У оба случаја централна Србија проглашена је за развијено подручје, иако је, због ратних разарања и немачке забране поправљања инфраструктуре оштећене у бомбардовању, а нарочито због послератног обавезног откупа и пресељења индустријских капацитета на северозапад⁵ и преливања дохотка, била испод просечног нивоа развијености Југославије.⁶ Првим петогодишњим планом био је предвиђен успоренији привредни развој Србије, којој су, заједно са Словенијом, одређени најнижа стопа раста индустријске производње и инвестиција по становнику.⁷

До 1985. године републике су, према обиму улагања својих средстава у Фонд за неразвијене,⁸ учествовале на следећи начин: Црна Гора од 1,9% до 2,1%, Македонија од 5,5% до 6,3%, Босна и Херцеговина 12,3%

3 Детаљније у: Zoran Janjetović, *Konfrontancija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, (Београд: INIS, 2022); Јан Пеликан, *Новим Путевима. Косово 1958–1969*, (Београд: Службени гласник, 2022); Љубодраг Димић, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, (Нови Сад: САНУ; Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001), 439–440; Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi*, (Zagreb: Školska knjiga, 1985), 284–296, 484–494; *Materijalni i društveni razvoj SFR Jugoslavije 1947–1972*, (Београд: Savezni zavod za statistiku, 1973), 230.

4 *Službeni list FNRJ*, 52/1957; *Službeni list SFRJ*, 8/1965.

5 Života Đorđević, Boško Mijatović, *Preseljenje industrije Srbije od 1948. do 1953. godine*, (Београд: Економски институт, 1990), 11–12.

6 Слободан Вуковић, „Заузимање стартних позиција (Економски односи између република одмах након Другог светског рата)“, *Социолошки преглед* 4/2006, 517–548.

7 Исто.

8 Фонд федерације за кредитирање привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева, а који се односио на СР Босну и Херцеговину, СР Црну Гору, СР Македонију и АП Косово и Метохију, званично је основан 4. марта 1965. године. Видети више: Миомир Гаталовић, *Косово и Метохија у државној*

до 13,4%, Словенија од 15,8% до 17,7%, Хрватска од 25,6% до 27,2%, и Србија од 35,5% до 40,2%. Иако то раздобље не улази у домен овог чланка, вреди указати на промене у тим доприносима које су наступиле у периоду 1986–1990. године: Црна Гора 2%, Македонија 10,9%, Босна и Херцеговина 20,3%, Хрватска 18,8% и Србија 40,2%. Због сукоба са руководством Србије, Словенија је 1989. отказала уплате у Савезни фонд и средства за неразвијене уплатила директно Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово.

Корисници средстава из Фонда за неразвијене били су на првом месту Косово и Метохија, затим Босна и Херцеговина и Македонија, те на крају Црна Гора. Забележено је да је Покрајина у последњем петогодишћу добила 59,5% више средстава него што их је утрошила за инвестиције. Притом, нико од давалаца средстава није имао даљу контролу над њима, услед чега су често трошена ненаменски.⁹

Законом о петогодишњем плану развита народне привреде Југославије за период 1947–1951. године били су предвиђени стварање самодоволне привреде развојем првенствено базичне индустрије, подизање општег благостања радника и убрзани привредни прогрес слабо развијених република – Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе, као и других заосталих крајева у које је, према свим критеријумима, спадало Косово и Метохија. Преамбициозно конципиран, Петогодишњи план је убрзо почео да показује низ слабости оличених у неравномерном развиту, великој заосталости неразвијених региона, ниској продуктивности рада, нерационалној расподели предузећа и оскудици у сировинама и машинама, премда је крајем 1947. године индустријска производња премашила предатну за 21%.

Тежња југословенског руководства да се изградњом социјалистичког самоуправљања ослободи условљавања Запада, помирење са Истоком и постепено окретање земљама Трећег света, довели су до тога да је дириговано привредно планирање почело да се замењује планирањем основних пропорција. У оквиру тога, предузећима је дата одређена самосталност, а уведен је и нови систем инвестирања преко савезних, републичких и локалних фондова. Увођење комуналног система омогућило је општинама да узму веће учешће у именовану руководилаца предузећа

политици Југославије 1958–1965, (Београд: ИСИ; Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, 2016), 293.

9 *Razvoj republika prethodne SFR Jugoslavije 1947–1990. godine*, prir. Dušan Miljković, Miodrag Nikolić, (Београд: Savezni zavod za statistiku, 1996), 141.

и деоби добити, али децентрализација привреде није довела до обуставе државних инвестиција у изградњу нерентабилних привредних објеката, тзв. *политичких фабрика*. Суштину нове економске политике елаборирао је југословенски лидер Јосип Броз Тито јула 1955. године објаснивши како једна генерација не може да носи сав терет изградње социјализма, а да не осети бар неке резултате својих напора.¹⁰

*Повећање улагања Југославије и Србије у економски развој
Косова и Метохије*

Комисија за националне мањине Централног комитета Савеза комуниста Југославије (ЦК СКЈ) статистички је обрадила привредна кретања на Косову и Метохији током 1957. године. Док је у Југославији било 67% пољопривредног и 33% непољопривредног становништва, у Србији је тај однос био 72% према 28%, а на Косову и Метохији 79% према 21%. Однос активног и издржаваног становништва у Југославији износио је 49% према 31%, у Србији 51% према 49% и на Косову и Метохији 34% према 66%. Што се тиче величине обрадивих површина по аграрном становнику, она је у Југославији износила 0,98 ha, у Србији 1,03 ha и на Косову и Метохији 0,62 ha. Национални доходак по глави становника у Југославији износио је 66.400, у Србији 55.516, а на Косову и Метохији свега 34.501 динара. Структурна улагања у индустрију на нивоу Југославије била су 53,8% у базичној и 46,2% у прерађивачкој; у Србији је тај однос био 58,3% према 41,9%, док је на Косову и Метохији 86,7% улагања забележено у базичној, а 13,3% у прерађивачкој индустрији.

Пети пленум ЦК Савеза комуниста Србије (СКС), одржан 14. новембра 1957. године, био је посвећен изради Перспективног друштвеног плана Народне Републике Србије до 1961. године. Тада је развој привредно заосталих подручја означен „сталном компонентом социјалистичке економске политике, уз напомену да није могуће остварити да се све политичке или административне територије развијају истим темпом и да у кратком временском раздобљу достигну исти ниво привредне развијености“. Затражено је да се у програм унапређења привредно заосталих крајева у Србије, посебно Косова и Метохије као најнеразвијенијег, укључи и југословенска федерација.

Друштвени план привредног развоја Федеративне Народне Републике Југославије од 1957. до 1961. године први пут је званично укључио

10 Гаталовић, *Косово и Метохија*, 271.

чио Аутономну Косовско-метохијску Област (АКМО) у списак неразвијених региона, а циљ је био да се убрза привредни успон Области, промени социјална структура, појача темпо развоја социјалистичких друштвених односа и подигне општи ниво њене економске развијености. За потребе привредног развоја Косова и Метохије План је предвидео 50 милијарди динара, при чему је требало завршити изградњу започетих објеката, извршити мелиорацију пољопривредног земљишта, подићи нове заседе, довршити пругу Метохија-Призрен и пут Косовска Митровица-Скопље, изградити термоелектрану *Косово*, отворити нове руднике, подићи фабрику за вештачка ђубрива, отворити погоне за прераду пољопривредних производа и текстилну индустрију и повећати обласни доходак за 60%. У исто време, усвојен је Друштвени план привредног развоја АКМО од 1957. до 1961. године и затражен убрзани развитак заосталих срезова и обезбеђивање стручних кадрова. Обласно извршно веће је донело одлуку да се из Секретаријата за опште привредне послове издвоји Управа за инвестиције као самосталан орган.¹¹

Обласни Друштвени план и Буџет за 1958. годину, усвојени 13. јануара 1958. године на заседању НО АКМО, предвиђали су повећање друштвеног производа за 1,5% у односу на 1957, повећање пољопривредне производње за 18% у односу на 1956. и осталих привредних грана за 13,3% у односу на 1957. годину. Потпредседник Обласног извршног већа Али Шукрија је на тој седници затражио „освајање“ 10.000 ха нових обрадивих површина, објаснивши да овај подухват „нема само економски, већ и политички значај“. Карактеристична је оцена председника Централног већа Савеза синдиката Југославије Светозара Вукмановића Темпа да се „не може поставити ни један једини проблем, нити предузети и једна мера усмеравања привреде, а да се то не постави као национални проблем“. У исто време, СКЈ је посредством писма упућеног свим партијским организацијама, апеловао на сузбијање привилегија, интервенција и протекција. Поред критике неосетљивости руководећих кадрова према „животу људи и потребама радног човека“, у њему је наглашено да је „непознавање и неразумевање проблема и тешкоћа међу републикама само један вид непознавања и неразумевања развијених и мање развије-

11 Архив Југославије (АЈ), фонд 507, Савез комуниста Југославије, XVIII, К-11, Национални састав АКМО, 7. април 1957; Државни архив Србије (ДАС), фонд Ђ-2, К-5, Стенографске белешке са Петог пленума ЦК СКС, 14. новембар 1957; *Privredni razvoj Kosova i Metohije*, (Beograd: Naučna knjiga, 1991), 39; *Društveni plan privrednog razvoja AKMO 1957-1961*, (Priština: Zavod za privredno planiranje AKMO, 1958); Гаталовић, *Косово и Метохија*, 272.

них реона који су наш заједнички проблем.“ Заправо, највише југословенско руководство суочило се са последицама промашених привредних улагања и расипања друштвених средстава, као и одсуством сарадње, нефикасним деловањем и злоупотребама положаја сопствених кадрова. Уместо да ове проблеме решава редефинисањем односа у југословенској федерацији и изградњом економског система на здравим основама, оно је посезало за идеолошким фразама и јачањем кадровске дисциплине, што дугорочно није могло бити одрживо.¹²

У Косовској Митровици је 9. марта 1958. одржан велики предизборни митинг на којем је председник Обласног извршног већа Фадиљ Хоџа истакао да су „и Федерација и Република Србија заинтересоване за бржи развитак Области, али да се развитак мора заснивати на порасту сопствених средстава и искоришћењу повољних услова у природним богатствима“.

На Седмом конгресу СКЈ, одржаном од 22. до 26. априла 1958, Јосип Броз Тито је рекао да је Југославија „постала већ индустријски развијена“, да је изграђена базична индустрија, али да су занемарене прерађивачка индустрија и производња робе за широку потрошњу. Констатујући да је дефицит у платном билансу представљао један од централних проблема југословенске економске политике, он је указао на правце будуће привредне политике усмерене на осигуравање пораста животног стандарда становништва у складу са растом производних снага и продуктивношћу рада, отклањање диспропорција у инвестицијама, улагања тамо где ће се „постићи најбржи ефекат у повећању националног дохотка“, проширење робне размене са иностранством и веће помагање развоја неразвијених подручја. Нови Програм СКЈ, усвојен на овом Конгресу, нагласио је појачану улогу државе у функционисању и развоју економије југословенског друштва путем контроле у расподели профита, национализације неопходне приватне имовине, ширег коришћења пореског система, увођења нове кредитно-монетарне политике и крупних инвестиција у привреди. У пракси, југословенски политички врх је остао усмерен на форсирање економских пројеката и привредне политике који су повећавали његову популарност. На састанку Извршног комитета ЦК

12 „Одлука о проглашењу друштвеног плана АКМО за 1958. годину“, *Службени лист АКМО*, 15. 1. 1958; АЈ, СКЈ, III/75, Стенографске белешке са проширене седнице Извршног комитета ЦК СКЈ, 6. фебруар 1958; АЈ, СКЈ, II-К-2/1-48, О наредним задацима Савеза комуниста у борби на отклањању негативних појава у политичком, привредном и друштвеном животу, као и отклањању слабости у раду Савеза комуниста, 17. фебруар 1958.

СКЈ, одржаном 23. септембра 1958. године, констатовано је да су за првих седам месеци текуће године на југословенском нивоу повећани индустријска производња (за 11%) и продуктивност рада (1%), али да је куповна моћ радника опала за 9,1%, док су плате смањене за око 15% услед пораста трошкова живота.¹³

Услед објективно тежег сиромаштва и нижег нивоа развијености ти проблеми су на Косову и Метохији били још израженији. Док је у 1957. години национални доходак по глави становника ФНРЈ износио 66.400, у АКМО био је свега 34.501 динар. Друштвени план привредног развоја АКМО од 1957. до 1961. године предвидео је подизање привредног нивоа Области за 187% и повећање броја запослених са 36.727 на 52.644 лица, као и даљу изградњу и проширење индустријских капацитета. Иако је на Косову и Метохији индустријска производња 1958. године повећана за 11,7% у односу на 1957, током 1959. године једно предузеће у ФНРЈ просечно је остваривало 519 милиона динара профита, а у АКМО свега 200 милиона динара.

Посебан проблем на Косову и Метохији представљало је споро укључивање албанског становништва у обласну индустрију, што је било проузроковано његовом претежно аграрном социјалном структуром и неповерењем у нову власт. С друге стране, мотивација албанског становништва да учествује у земљорадничким задругама постојала је у оној мери у којој су албански пољопривредници тиме подмиривали своје основне потребе и остваривали продају својих производа. Највећи број радника албанске националности живео је у срезовима Косовска Митровица, где су махом радили у Комбинату *Трепча*, и Приштина, где су били запослени у рудницама и фабричким постројењима. Предност при запошљавању често је давана лицима из редова националних мањина како би у духу ширења братства и јединства постали носиоци нове југословенске радничке класе, при чему се игнорисање критеријума стручности одразило на продуктивност рада.

Комисија за националне мањине ЦК СКЈ је 16. априла 1959. извела закључак да, услед тога што је Косово и Метохија најзаосталије југословенско подручје, многи „економски проблеми могу да поприме мање или више националну боју“. Стога је оцењено да борба за братство и јединство, као „израз југословенског социјалистичког патриотизма и основица привржености националних мањина Југославији“, сама по себи

13 *Sedmi kongres SKJ. Stenografske beleške*, (Beograd: Kultura, 1958), 36; AJ, СКЈ, III/81, Записник са састанка Извршног комитета ЦК СКЈ, 23. септембар 1958.

није била довољна без адекватног привредног развитка Области. Сходно томе, југословенска инвестициона банка је у јуну 1959. одобрила нове кредите за изградњу и проширење индустријских капацитета у АКМО, у укупној вредности од око 400 милиона динара.

Државне инвестиције у привреду АКМО за 1960. годину биле су око четири пута веће него 1957. године, односно, кретале су се у пољопривреди око 7 милијарди, у индустрији и рударству око 16 милијарди, а у саобраћају око 3 милијарде динара. Тако је Друштвеним планом АКМО за 1960. годину било предвиђено улагање од 32 милијарде динара, што је требало да доведе до пораста друштвеног бруто-производа за 13,5% и националног дохотка за 11,8%.¹⁴

Обласно извршно веће је 29. марта 1960. закључило да је током 1959. године запосленост у друштвеном сектору АКМО повећана за 42,3% у односу на 1956. годину, те да је продуктивност рада у индустрији увећана за 8%, а да је индустријска производња порасла 32%. У истом периоду грађевинска делатност је порасла преко 60%, бруто продукт у саобраћају за 51%, занатска делатност за 10%, лична потрошња за 54% и општа потрошња за 27,3%. Од 1957. до 1959. године у Области изграђено је 5.000 станова, од чега у друштвеном сектору преко 2.000. На седници Обласног извршног већа 14. јуна саопштено је да је у односу на исти период 1958. године остварено повећање индустријске производње за 11,3%, занатске производње за 43%, инвестиционе потрошње за 53,5%, док је број запослених лица увећан за 3%.

У говору одржаном 27. новембра 1960. на Брионима Јосип Броз Тито је поздравио бригу југословенске заједнице за развој неразвијених подручја, што је учинио и у Савезној народној скупштини 26. децембра. Према пројекцијама новог југословенског Петогодишњег плана за период до 1965. године, у неразвијене републике и крајеве требало је да се слије 1.177 милијарди динара, од чега у Македонију 342 милијарде, у Косово и Метохију 184 милијарде, а у Црну Гору 149 милијарди динара. Просечна стопа привредног раста у Македонији пројектована је на 14–15%, а у Црној Гори и на Косову и Метохији на 18–20%. За остваривање ових циљева предвиђено је оснивање Савезног фонда за развој привредно неразвијених подручја, одобравање савезних зајмова и сопствено учешће

14 АЈ, СКЈ, XVIII, К-11, Анализа привредне ситуације националних мањина на Косову и Метохији, 16. април 1959; АЈ, СКЈ, XVIII, К-11, Економска проблематика подручја у НРС на којима живе националне мањине; АЈ, СКЈ, II/20, Стенографске белешке са Друге пленарне седнице ЦК СКЈ, 18–19. новембар 1959.

неразвијених крајева у висини од 30%. Но, на седници Извршног комитета ЦК СКС 16. јануара 1961. године закључено је да ће по свим показатељима Косово и Метохија у наредном периоду „остати на крупном одстојању из развијених подручја у Републици и Федерацији“.

Други пленарни састанак Обласног одбора ССРН је 6. маја 1961. похвалио напоре југословенске социјалистичке заједнице што у духу прокламоване политике СКЈ помаже развој Косова и Метохије, уз констатацију да таква државна политика „доприноси јачању и учвршћивању братства и јединства међу народима у Области“. Такође, констатовано је повећање броја радника у АКМО за око 11.000 током последње две године, док је кроз разне курсеве и семинаре прошло њих 10.000, од којих је преко 2.500 стекло стручне квалификације. Законодавни одбор и Одбор за привреду Већа произвођача Народне скупштине НР Србије усвојили су 21. јуна Предлог закона о републичком фонду за развој привредно неразвијених подручја, који је требало да анализира развој привреде и предлаже Републичком извршном већу предузимање одговарајућих мера. Друштвеном инвестиционом фонду Србије додељен је кредит од 1.250 милиона, а Инвестиционом фонду Косова и Метохије 650 милиона динара.

Перспективним планом привредног развоја Југославије од 1961. до 1965. године у неразвијена подручја требало је да се слије 1.177 милијарди динара, од чега у АКМО 184 милијарде, док је привредни раст Области предвиђен на 18–20%. Перспективним планом привредног развоја Косова и Метохије од 1961. до 1965. године предвиђен је пораст друштвеног производа за 229,3% и констатовано да је од 1957. до 1960. у Област инвестирано 76,3 милијарди динара. Извршни комитет ЦК СКЈ је 13. октобра 1961. указао на успорен раст производње, заостајање у извозу и потрошњу изнад могућности државе, при чему је стопа производње у АКМО, уместо планираних 18,8%, износила 15,8%. Четврти пленум ЦК СКЈ је 22. и 23. јула 1962. закључио да ће текућа година бити окончана уз дефицит платног биланса, због чега је Друштвени план АКМО за 1963. годину прописао мере штедње у складу са савезном економском политиком. Тако су утврђена три крупна економска проблема која су оптерећивала Косово и Метохију: велика незапосленост, диспропорција између броја издржаваних лица и активног становништва, и пренасељеност у пољопривреди. Није се могло очекивати да ће ти проблеми у наредним годинама бити значајно ублажени, а камоли решени. Међутим, како је уочен пад реалних инвестиција у Косово и Метохију, одлучено је да се издвоје

додатна средства како би се оно одржало политички стабилним у јеку економске кризе.¹⁵

Извршни комитет ЦК СКЈ је од 14. до 16. марта 1962. разматрао економске проблеме Југославије оличене у великом спољнотрговинском дебалансу, неконтролисаном увозу, порасту домаћих залиха на 33%, слабој искоришћености привредних капацитета, нелојалној конкуренцији међу домаћим предузећима и нерационалном пословању. Заправо, од 1957. године текао је процес компензације непродуктивне државне потрошње задуживањем у иностранству, праћен растом администрације, просвете, социјалне и здравствене заштите. Уместо у инвестициону, новац је одлазио у текућу потрошњу, због чега су у закључцима са поменутог састанка затражени остварење што веће производње, смањење дефицита платног биланса, обезбеђивање штедње у области личне потрошње, свођење обима инвестиција и друге потрошње у оквиру материјалних могућности, оријентисање на изградњу и завршавање оних објеката који у што краћем року могу повећати производњу, успоравање опште потрошње и задовољавање потреба приоритетних служби, обезбеђивање ликвидности привредног пословања и смањивање расхода југословенске федерације. Свим организацијама Савеза комуниста упућено је „Писмо“ са економским смерницама, што је суштински представљало покушај једне мање привредне реформе која, међутим, није успела да оствари запажене резултате и поред настојања Ј. Б. Тита да се југословенска привреда јаче повеже са несврстаним земљама.

Током 60-тих година 20. века Косово и Метохију је све више оптерећивао и проблем неуједначене развијености општина. Косовска Митровица је 1960. године остварила национални доходак по глави становника који је износио 136% од југословенског просека. С друге стране, општина Драгаш, као најсиромашнија, остварила је доходак по глави становника који је био свега 10% од југословенског просека.¹⁶

Проблем вишка радне снаге, односно незапослености, почео је да се јавља 1961, што је довело по појаве криминала међу омладином и идеје о извозу дела радне снаге у иностранство. Партијско руководство је највише бринуло што ће због привредних мера први на удару за отпуштање бити неквалификовани радници, а њих је највише било у ре-

15 Гаталовић, *Косово и Метохија*, 279.

16 Игор Вукадиновић, „Економски и просветни преображај аутономије Косова и Метохије (1958–1965)“, *Баштина* 54/2021, 327–347.

довима албанске националне мањине, која је на Косову и Метохији фактички представљала већину становништва.

На Четвртом пленуму ЦК СКЈ, одржаном 22. и 23. јула 1962. године, указано је да је од средине 1960. године започело успоравање раста југословенске производње и продуктивности. Процене су указивале да ће се 1962. година завршити са дефицитом платног биланса од око 140 милиона динара, због чега је започет процес штедње, како у југословенској федерацији, тако и у републикама, аутономним покрајинама и општинама, где је дошло до смањења инвестиционих средстава и њиховог рационалнијег коришћења. У завршној речи на овом пленуму, Јосип Броз Тито је поводом неразвијених подручја изјавио да је неопходно мењати политику: „Шта ћемо постићи ако у неразвијеним подручјима стварамо мала предузећа, не знајући да ли ће њихови производи имати прођу или не. Најпре ми ћемо умртвити неколико стотина и стотина милиона динара, па можда и милијарде која ће послуже сваке године јести нове милионе, тако да ћемо онда стално морати давати дотације. Боље је неразвијеним подручјима да дамо средства за нешто друго, за јавне радове и културне сврхе, него да по сваку цијену градимо фабрике које нас поново коштају... Дакле, ми не смијемо да градимо више политичке фабрике, јер је то апсолутно штетно за читаву заједницу“.¹⁷

Заиста, у првој половини 1962. на Косову и Метохији забележен је пораст производње у индустрији од 6,8% у односу на исти период претходне године, али је инвестициона потрошња у првих девет месеци била већа за 12,3%, док су у непривредне делатности инвестиране 24 милијарде динара.¹⁸

У Скупштини Аутономне Покрајине Косово и Метохије (АП-КМ)¹⁹ изнет је 10. октобра 1963. предлог да се 6.000 радника са Косова и Метохије трајно запосли у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, како би се растеретио вишак радне снаге. Покрајински завод за запошљавање је од 1962. до 1965. године омогућио стицање квалификација за 12.000 радника, од којих је већина нашла запослење у другим крајевима државе, или у иностранству. Покрајинско извршно веће је 8. октобра

17 АЈ, СКЈ, II/22, Стенографске белешке са Четврте пленарне седнице ЦК СКЈ, 22.7.1962.

18 *Пет година развитка Косова и Метохије 1958–1962*, (Приштина: Покрајински одбор ССРН за Косово и Метохију, 1963), 20.

19 Аутономна Косовско-метохијска Област је уставним променама 1963. променила назив у Аутономна Покрајина Косово и Метохија. Детаљније у: *Ustav SFRJ sa ustavima socijalističkih republika i statutima pokrajina*, (Beograd: Službeni list SFRJ, 1963); Radošić Rajović, *Autonomija Kosova: istorijsko-pravna studija*, (Beograd: Ekonomika, 1985).

1966. констатовало како је у првој половини текуће године у другим деловима Југославије било запослено 1.559 и у иностранству 1.214 радника из АПКМ, а да је курсеве за стручно оспособљавање похађало 4.613 лица.²⁰

Биланс и последице државних улагања у економски развој Косова и Метохије

На Другом пленуму ЦК СКЈ, одржаном 17. јуна 1965, разматрали су актуелни задаци у области привредног система и друштвено-економских односа, чиме је најављен почетак велике привредне реформе у Југославији са циљем „деетатизације и јачања материјалне основе самоуправљања како би радни људи постали носиоци целокупног процеса репродукције“, ширења економске основе и јачања привредног интереса за развијање интеграција и разних облика сарадње и удруживања, слободнијег и економски целисходнијег распореда акумулације, доследнијег и потпунијег спровођења принципа расподеле према раду, убрзаног потискивања екстензивног привређивања, слободнијег деловања тржишта и реалнијих односа у ценама, стабилнијег и сталног повећања материјалног и културног стандарда живота, омогућавања стабилније материјалне основе за интензиван развој друштвених служби и реалније основе за разраду адекватног система планирања и за израду друштвеног плана развоја до 1970. године. У закључцима са ове седнице изражено је становиште да је политички оправдано и економски неопходно предузимање мера којима би се омогућили модернизација државе, брже повећање продуктивности рада и стварање интеграционих процеса у привреди, а све ради осигуравања стабилног пораста производње и животног стандарда.

Нове привредне мере ускоро су погодиле све грађане и радне организације у Југославији, убрзавши процес одласка становништва Косова и Метохије на рад у иностранство, претежно у Швајцарску и Западну Немачку. Процењује се да је током 1964. и 1965. године на рад у иностранство отишло 1.099 лица из Покрајине, од којих 832 Албанца, 233 Срба, 39 жена, 181 члан СК, 857 неквалификованих радника, 424 квалификована радника и 607 земљорадника, док је илегално отишло 51 лице.²¹ У

20 Гаталовић, *Косово и Метохија*, 286.

21 Када је 70-их година XX века наступила светска економска криза и почео повратак гастарбајтера, то је изазвало додатне проблеме. Југославија је стога настојала да се избори за кредитна средства из Фонда за реинтеграцију Савета Европе, намењена финансирању запошљавања повратника. Као прва земља иза гвоздене завесе СФРЈ је 1987. добила приступ том фонду: одобрено је 33 милиона немачких марака за 22 пројекта у републикама и покрајинама. Највише новца отишло је у Босни и

Покрајинској скупштини је 2. јула 1965. закључено како је производња у АПКМ била испод планираног нивоа, извоз недовољан, залихе робе у порасту, а да су лични дохоци расли мимо продуктивности рада. Пораст извоза од 11–13% у мају се смањило на свега 6%; истовремено, дошло је до повећања индустријске производње са 9,5% на 13,5% (иако је било планирано 28%), залихе готових производа биле су веће за 15% од оних из претходне године, док су капацитети прерађивачке индустрије коришћени са свега 30–40%. Сходно томе, Секретаријат Покрајинског Комитета СКС за Косово и Метохију препоручио је Покрајинском комитету СКС за Косово и Метохију (ПК СКС за КМ) да у наредном периоду треба интензивно третирати питања спровођења привредне реформе, унутрашње организације рада, идејно-политичког развоја, унапређења самоуправљања, пријема и развоја организација СК, као и активности комуниста на васпитању омладине.²²

Југословенска привредна реформа званично је започела 24/25. јула 1965. године, када је на препоруку Савезног извршног већа (СИВ) Савезна скупштина усвојила око тридесет закона, којима су извршене промене монетарног и банкарског система, спољнотрговинског и девизног пословања, као и ново усклађивање радних доходака. Мере штедње почеле су да се примењују у целој земљи, па тако и у различитим органима и институцијама Косова и Метохије: обустављен је пријем нових службеника, укинута су поједине телефонске линије, стопирана је куповина новог намештаја и смањен обим службених путовања. Покрајинско извршно веће је 27. августа оценило да су новим инструментима расподеле буџетска средства Покрајине смањена за преко 2,2 милијарде динара, што је највише погађало буџетску потрошњу општина.

Реформске мере нису донеле очекиване резултате. На неуспех мера привредне реформе први пут је на Косову и Метохији индиректно указано 11. октобра 1965. године на проширеном пленуму ПК СКС за КМ, када је члан његовог секретаријата Кадри Реуфи констатовао да је „привредна реформа прожела рад свих друштвено-политичких организација и органа управљања у Покрајини“, али да су остала нерешена бројна питања, међу

Херцеговини (7.555.495 ДМ за 8 пројеката), те Косову и Метохији (6.358.522 ДМ за три пројекта). Архив Пленарне скупштине Савета Европе (ПССЕ), документ ПССЕ бр. 5822, децембар 1987.

22 АЈ, СКЈ, II/2, Стенографске белешке Другог пленума ЦК СКЈ, 17. јун 1965; ДАС, фонд Ђ-2, К-218, Информација о одласку људи у иностранство из Покрајине Косово и Метохија, 19. јун 1965; ДАС, фонд Ђ-2, К-217, Записник са састанка Секретаријата Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију, 3. јул 1965.

којима слабости у раду појединих привредних организација попут превелике штедње, највеће заосталости привреде у процесу реформе и отвореног питања вишка радне снаге. Међутим, како би југословенске државне власти показале да не скрећу са курса даљег интензивног привредног развоја Косова и Метохије, у Покрајинској скупштини је 10. новембра представљен пројекат изградње хидросистема *Ибар-Лепенац*, вредан 110 милијарди динара, који је требало да обезбеди довољно количине воде за будући развој индустрије и пољопривреде на Косову и Метохији.

На седници Управног одбора Фонда федерације од 20. октобра 1965. године одлучено је да се средства за период од 1966. до 1970. године у висини од 820 милијарди динара распореде тако, што би Босни и Херцеговини припало 30,7%, Косову и Метохији 30% (246 милијарди динара), Македонији 26,2% и Црној Гори 13,1%. Пошто је таква расподела изазвала велико незадовољство руководства Босне и Херцеговине, СИВ је 16. новембра одлучио да се Босни и Херцеговини, Црној Гори и Косову и Метохији на годишњем нивоу упуте допунска средства. Међутим, ни то није било довољно, па је Покрајинско извршно веће 5. новембра предложило републичким органима да убудуће СР Србија у потпуности уступи покрајинским властима приходе оствариване на територији АП Косова и Метохије.

Неуспех привредне реформе био је видљив 14. децембра, приликом усвајања Друштвеног плана развоја АП Косова и Метохије до 1970. године у покрајинској скупштини, када је амбициозно предвиђено да се у Косово и Метохију инвестира 605 милијарди старих динара. Тиме би се повећали укупна производња за око 100% и индустријска производња за 2,7 пута, национални доходак би се повисио са 134.500 на 235.000 динара, док би се извоз удвостручио, уз запошљавање 50.000 нових радника. У периоду 1957–1965. југословенска заједница је инвестирала у Покрајину око 300 милијарди динара, али је ниво продуктивности привреде био за четвртину нижи од просека државе.

Крајем 1966. председник савезне скупштине Едвард Кардељ је на Радио-телевизији Београд оценио да су се интензивирали проблеми у оквиру привредне реформе услед чињенице да „антисоцијалистички елементи шире алармантне вести и нападају политику ЦК СКЈ“, али и неуспеха већине општинских комитета СК и „стихијске хајке“ против многих директора предузећа, као последице Брионског пленума. Као што су за политичке и међунационалне проблеме непрестано тражени економски из-

говори, тако су економски неуспеси и очигледне концепцијске грешке у стратешким економским плановима оправдавани политичким разлозима.²³

Колико је Југославија настојала да покрене развој Косова и Метохије видело се по новом петогодишњем развојном плану из 1966, у коме је напредак Покрајине заузимао важно место. Током периода 1966–1970. Југославија је од Светске банке узела око 94,3 милиона долара зајма за развој Покрајине, што је износило око 21,5% од укупне висине кредита за развој свих неразвијених области. Поред југословенске федерације новац је давала и Република Србија која је од 1965. до 1970. у Косово и Метохију инвестирала 60 милијарди динара из републичког буџета и око 30 милијарди динара преко банкарских кредита. Покрајина, иначе, није била у обавези да даје новац на име било каквог републичког доприноса, већ је све остајало на располагању локалним властима. Ипак, повећане инвестиције су због неповољних рокова отплате додатно увећале задуженост Покрајине која је у том периоду годишње издвајала 68,4% расположивих средстава на отплату дугова, док је просек у земљи био 40,3%. Услед свега наведеног привреда Косова и Метохије бележила је велике губитке који су 1968. године износили 115 милиона динара, од чега је држава успела да покрије само 30 милиона.²⁴ На Косову и Метохији је 1966. године живело око 1.200.000 људи, од чега су 67% чинили Албанци, 23% Срби и 10% остали. Покрајина је имала највећи природни прираштај у Европи од око 29‰, док је просек Југославије био 12‰. Индикативни су и подаци да је 75% југословенских Албанаца живело у Србији, 53% Албанаца било је млађе од 19 година (код Срба 35%), док је 34% Албанаца привређивало (Срба 51%). Индекс пораста албанског становништва у периоду 1921–1961. године износио је 206% (целокупног становништва Југославије 148%), при чему је висококвалификованих Албанаца било 2% (Срба 8%), квалификованих 20% (Срба 37%) и нискоквалификованих 64% (Срба 40%). У Покрајини је било неписмено 53% Албанаца, 25% Срба и 20% Црногораца.²⁵

У околностима иредентистичких демонстрација Скупштина АПКМ је 12. децембра 1968. једногласно одлучила да се из имена Покрајине уклони термин *Метохија* и да њен пун назив убудуће гласи Со-

23 Гаталовић, *Косово и Метохија*, 299.

24 Милутин Живковић, „Посета Јосипа Броза Тита Косову и Метохији (25–28. марта 1967) у светлу постбрионских дешавања у Покрајини“, *Баштина* 30/2011, 135–155.

25 *Politička situacija, međunacionalni odnosi u savremenoj fazi socijalističkog razvitka i zadaci Saveza komunista Srbije*, (Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука, 1969), 103.

цијалистичка Аутономна Покрајина Косово (САПК). Скупштина СФРЈ је 26. децембра усвојила амандмане VII–XIX на Устав СФРЈ. Тако су аутономне покрајине постале својеврсне *парарепублике* које су заједно са републикама биле одговорне за функционисање југословенске федерације и њен друштвени развој. СР Србија је изгубила ингеренције над одлукама покрајинских органа, од којих је била обавезна да тражи сагласност по многим питањима, чиме је доведена у инфериорни положај у односу на остале југословенске републике.

Скупштина СР Србије је 29. јануара 1969. усвојила амандмане IV–VIII на Устав СРС којима су потврђене описане промене, док је Скупштина САП Косово 24. фебруара усвојила Уставни закон САПК, којим је дефинисано да територија Покрајине не може бити мењана без сагласности Скупштине САПК. Такође, њиме је омогућено формирање Врховног суда САПК и право на употребу албанског и турског језика и симбола. Највишим органом власти у Покрајини проглашена је Скупштина САПК, а њен политичко-извршни орган остало је Покрајинско извршно веће.

Ипак, ни изразито попустљива државна политика према националним захтевима није поправила економску ситуацију: привредни губици у АПКМ су током 1968. били већи за око 436% у односу на 1967, свега 75% запослених радника је имало потребне квалификације, док је у привреди недостајало 300 факултетски образованих лица и 1.000 висококвалификованих радника. Југословенска федерација и Република Србија дотирале су буџет Покрајине са 60%, при чему је он био реално мањи за 6% до 7% у односу на 1967. годину. Тако је задуженост привреде по једном запосленом износила у СФРЈ 16,3%, у СРС 15,8% а у АПКМ/САПК чак 34,8%. Такође, у периоду 1958–1968. забележен је пораст броја запослених Албанаца од 183,2%, али и одлив 200 стручњака из Покрајине само током 1968, махом Срба и Црногораца.

У таквим околностима Јосип Броз Тито је 24. јануара 1969. примио делегацију Србије којој је изнео уверење да су привредна улагања кључ одржања мирног политичког стања у Покрајини и затражио да Србија настави са упућивањем економске помоћи САП Косову. Дванаеста пленарна седница ЦК СКЈ је 4. фебруара пружила подстрек политици убрзаног развоја привредно неразвијених република и крајева и промовисала начело слободног манифестовања националних интереса југословенских народности на бази самоуправних друштвених односа.

На Деветом конгресу СКЈ, одржаном од 11. до 15. марта 1969, Јосип Броз Тито је потврдио намеру југословенске федерације да и даље инвестира у развој САПК, упркос нарастајућем незадовољству развијених

република које су сматрале да тиме оштећују сопствени прогрес. У Председништво СКЈ делегирани су покрајински руководиоци Фадиљ Хоџа, Јован Печеновић и Кољ Широка и образован је Савез комуниста Косова, који је организационо био изузет из ингеренције СКС.²⁶

Колико год да су Косово и Метохија на тај начин додатно осамостаљени у политичком смислу, што је кодификовано до тада непознатим решењима у уставној пракси, покрајина тиме није стекла економску самосталност, па ни елементарну привредну одрживост. На сваком кораку политика је суштински спутавала привреду и потирала економску и развојну логику. Стога се јаз у развијености из године у годину повећавао, без обзира на сву помоћ која се са нивоа југословенске федерације, Републике Србије и осталих југословенских република деценијама сливала у покрајински буџет.

Резиме

Југославија је из Другог светског рата изашла са великим материјалним губицима, па је нова, комунистичка власт, била приморана да појачано улаже у економску изградњу. У другој половини 50-их година 20. века економске инвестиције југословенске федерације и Републике Србије у Косово и Метохију почеле су да расту. Током периода 1966–1970. југословенска федерација је од Светске банке узела око 94,3 милиона долара зајма за развој Косова и Метохије, што је износило око 21,5% од укупне висине кредита подигнутих за развој свих неразвијених области. Новац је, такође, давала Република Србија која је од 1965. до 1970. године у Косово и Метохију инвестирала 60 милијарди динара из републичког буџета и око 30 милијарди динара преко банкарских кредита. Аутономна покрајина Косово и Метохија није била у обавези да даје новац на име било каквог републичког доприноса. Ипак, ни изразито попустљива државна политика према националним захтевима није поправила економску ситуацију: привредни губици Покрајине су током 1968. били већи за око 436% у односу на претходну годину. Крајем 60-их година 20. века Јосип Броз Тито је потврдио намеру југословенске федерације да и даље инвестира у развој Косова и Метохије, упркос нарастајућем незадовољству развијених република које су сматрале да тиме оштећују сопствени

26 Детаљније у: *Ustav SFR Jugoslavije i Ustav SR Srbije sa ustavnim zakonima za njihovo sprovođenje*, (Београд: Привредна штампа, 1974); Миомир Гаталовић, *Бурна времена. Косово и Метохија у државној политици Југославије 1966–1969*, (Београд: ИСИ, 2018).

прогрес. Формирање Савеза комуниста Косова и промена имена Косова и Метохије у Социјалистичку Аутономну Покрајину Косово, што је кодификовано дотад непознатим решењима у уставној пракси, нису поправили елементарну економску одрживост Покрајине. Јаз у развијености се из године у годину повећавао, без обзира на сву помоћ која се са нивоа југословенске федерације, Републике Србије и осталих југословенских република сливала у покрајински буџет.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond 507, Savez komunista Jugoslavije
- Arhiv Parlamentarne skupštine Saveta Evrope
- Državni arhiv Srbije. Fond Đ-2, Centralni komitet Saveza komunista Srbije

- *Društveni plan privrednog razvoja AKMO 1957–1961*. Priština: Zavod za privredno planiranje AKMO, 1958.
- *Materijalni i društveni razvoj SFR Jugoslavije 1947–1972*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1973.
- *Pet godina razvitka Kosova i Metohije 1958–1962*. Priština: Pokrajinski odbora SSRN za Kosovo i Metohiju, 1963. (Cyrillic)
- *Politička situacija, međunacionalni odnosi u savremenoj fazi socijalističkog razvitka i zadaci Saveza komunista Srbije*. Beograd: Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, 1969.
- *Razvoj republika prethodne SFR Jugoslavije 1947–1990. godine*, prir. Dušan Miljković, Miodrag Nikolić. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1996.
- *Sedmi kongres SKJ. Stenografske beleške*. Beograd: Kultura, 1958.
- *Ustav SFR Jugoslavije i Ustav SR Srbije sa ustavnim zakonima za njihovo sprovođenje*. Beograd: Privredna štampa, 1974.
- *Ustav SFR Jugoslavije sa ustavima socijalističkih republika i statutima pokrajina*. Beograd: Službeni list SFRJ, 1963.

- Bilandžić, Dušan. *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi*. Zagreb: Školska knjiga, 1985.
- Dimić, Ljubodrag. *Istorija srpske državnosti: Srbija u Jugoslaviji*. Novi Sad: SANU i Društvo istoričara Južnobačkog i Sremskog okruga, 2001. (Cyrillic)
- Đorđević, Života, Boško Mijatović. *Preseljenje industrije Srbije od 1948. do 1953. godine*. Beograd: Ekonomski institut, 1990.
- Gatalović, Miomir. *Burna vremena. Kosovo i Metohija u državnoj politici Jugoslavije 1966–1969*. Beograd: ISI, 2018. (Cyrillic)

- Gatalović, Miomir. *Kosovo i Metohija u državnoj politici Jugoslavije 1958–1965*. Beograd: ISI; Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković”, 2016. (Cyrillic)
- Janjetović, Zoran. *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*. Beograd: INIS, 2022.
- Mihajlović, Kosta. „Putevi i stranputice privrednog razvoja Jugoslavije“. *Glas* 24/1986, 1–26. (Cyrillic)
- Milikić, Ratomir. *Jugoslavija i Savet Evrope 1980–2003*. Beograd: Službeni glasnik; ISI, 2012. (Cyrillic)
- Pelikan, Jan. *Novim putevima. Kosovo 1958–1969*. Beograd: Službeni glasnik, 2022. (Cyrillic)
- Rajović, Radošin. *Autonomija Kosova: istorijsko-pravna studija*. Beograd: Ekonomika, 1985.
- Slavković Mirić, Božica. *Jugoslavija i Albanija 1945–1948. Ekonomski odnosi*. Beograd: INIS, 2020. (Cyrillic)
- Vukadinović, Igor. „Ekonomski i prosvetni preobražaj autonomije Kosova i Metohije (1958–1965)“. *Baština* 54/2021, 327–347. (Cyrillic)
- Vuković, Slobodan. „Zauzimanje startnih pozicija (Ekonomski odnosi između republika odmah nakon Drugog svetskog rata)“. *Sociološki pregled* 4/2006, 517–548. (Cyrillic)
- Živković, Milutin. „Poseta Josipa Broza Tita Kosovu i Metohiji (25–28. marta 1967) u svetlu postbrionskih dešavanja u Pokrajini“. *Baština* 30/2011, 135–155. (Cyrillic)

- *Službeni list Autonomne Kosovsko-metohijske Oblasti* (Cyrillic)
- *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije / Socijalsitičke Federativne Republike Jugoslavije* (Cyrillic)

SUMMARY

Miomir B. Gatalović

ECONOMIC INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF KOSOVO AND METOHİJA IN LIGHT OF THE YUGOSLAV FEDERATION'S POLITICAL RELATIONSHIP WITH SERBIA UNTIL THE 1970S

Abstract: Based on available archival records and relevant literature, this article provides an overview of the economic investments of the Yugoslav Federation and the Republic of Serbia in Kosovo and Metohija, as an autonomous area, i.e. Province, from the end of the Second World War to the 1970s. Following the analysis of the competent Party and State bodies, the political influence of the leadership of the Yugoslav Federation on the adoption and implementation of long-term unsustainable and populist measures aimed at preserving peace in Kosovo and Metohija is described.

Keywords: Albanians, Kosovo and Metohija, Serbia, Yugoslavia, Josip Broz Tito, political relations, economic investments, League of Communists of Yugoslavia

Yugoslavia emerged from the Second World War with significant material losses, forcing the new communist government to invest heavily in economic reconstruction. In the second half of the 1950s, the Yugoslav Federation (YF) and the Republic of Serbia (RS) increased their economic investments in Kosovo and Metohija (KM). During the period 1966–1970, the YF borrowed approximately 94.3 million dollars in loans from the World Bank for the development of the KM, accounting for around 21.5% of the total amount of loans taken for the progress of all underdeveloped areas. The RS also contributed money to the KM, investing 60 billion dinars from the Republic's budget and around 30 billion dinars through bank loans between 1965 and 1970. As an autonomus province, KM was not obliged to give money in the name of any republican contribution. Even the highly tolerant YF policy towards national demands did not improve the economic situation: economic losses of the KM in 1968 increased by about 436% compared to 1967. At the end of the 1960s, Josip Broz Tito confirmed the intention of the YF to further invest in the development of KM, despite the growing dissatisfaction of developed republics, who felt that this was damaging their own progress. The formation of the

League of Communists of Kosovo and changing the name of KM to Socialist Autonomous Province of Kosovo, which were codified by hitherto unknown constitutional solutions, did not gain elementary economic sustainability of the Province. The gap in development increased year after year, regardless of all the aid that were poured into the Provincial budget from the levels of YF, RS and even other Yugoslav republics.